

Meedogenloos glimlachen op weg naar economisch succes

Advies uit de 18de eeuw voor de (zaken)vrouw van vandaag

Roos Slegers¹

Abstract – Expressions of anger get in the way of a woman’s economic success: so both contemporary self-help bestsellers and 18th Century conduct manuals tell us. As early as 1792, Mary Wollstonecraft – proto-feminist and prototypical “angry woman” – describes how commercial society does not leave any room for female frustration and anger. For women to “better their condition” (to use the words of famed economist Adam Smith), they need to appear gentle and accommodating. This article uses Wollstonecraft’s *A Vindication of the Rights of Woman* to analyze 21st Century corporate self-help literature. I argue that the way in which this 21st Century genre treats of female anger can be traced back to 18th Century conduct literature and its feminine ideal of the proper lady. What is more, the domestic middle class woman’s angelic nature was a requirement for the proper functioning of the economic system as Adam Smith described it. The argument presented here raises questions about the extent to which today’s late capitalist commercial society is bound up with (and perhaps even predicated on) centuries-old notions of “femininity”.

Inleiding

De auteurs van hedendaagse *self-help* literatuur gericht op ambitieuze zakenvrouwen voelen zich vaak niet op hun gemak met het label “feminist”. Facebook COO Sheryl Sandberg, voormalige *First Daughter* Ivanka Trump en consultant Lois P. Frankel zijn voorbeelden van zeer goed verkopende auteurs die zichzelf schoorvoetend omschrijven als feminist maar er wel meteen bijzeggen dat ze zich niet identificeren met het stereotype van de “boze, humorloze bh-verbrandende” soort (Sandberg, 143). In hun werk raden ze vrouwen aan ambitieus te zijn – maar dan wel op een “vrouwelijke” manier. Deze vrouwelijkheid komt tot uiting in de ma-

1. Roos Slegers is als universitair docent verbonden aan het Departement Filosofie van Tilburg University. Dit artikel is vrij beschikbaar volgens de bepalingen van de Creative Commons licentie Naamsvermelding-NietCommercieel-GeenAfgelideWerken (BY-NC-ND).

nier van kleden en spreken en het niet voor het hoofd stoten van (machtige) mannen. Een van de centrale (zij het meestal niet expliciet genoemde) vragen van de auteurs van het genre *corporate self-help* is: hoe zorg je ervoor dat je niet overkomt als een boze feminist? In dit artikel betoog ik dat de manier waarop hedendaagse auteurs als Sandberg, Trump en Frankel deze vraag beantwoorden interessante parallellen vertoont met de adviezen uit de gedragshandboeken uit de 18de eeuw. Door de *self-help* van vandaag te lezen tegen de achtergrond van de 18de-eeuwse gedragsliteratuur zien we dat boosheid al sinds de geboorte van de middenklasse als funest wordt beschouwd voor het economisch succes van vrouwen. Maar waar de auteurs van meer dan twee eeuwen geleden onomwonden stellen dat vrouwen niet boos dienen te worden omdat mannen dat onaantrekkelijk vinden, is dezelfde boodschap in het werk van de hedendaagse *self-help* verpakt in de taal van *empowerment*, ambitie en *leaning in*.

Mijn doel in het uitwerken van deze vergelijking tussen de twee genres is niet primair om aan te tonen dat door de loop van de eeuwen eigenlijk weinig veranderd is. Ik beschouw de overeenkomsten die ik hier aanwijs als een uitgangspunt voor kritische vragen over de manier waarop het vrouwelijk gedrag zoals dat in de 18de eeuw werd voorgeschreven doorwerkt in de hedendaagse (laat)kapitalistische samenleving. Dit artikel is dan ook een eerste stap in een groter project over de definitie van “vrouwelijkheid” binnen het kapitalistisch systeem zoals dat in de 18de eeuw voor het eerst werd beschreven en waarvan wij in de 21ste eeuw de erfenamen zijn. Dat het tonen van boosheid vrouwelijk succes in de weg staat is weinig omstreden. Wat echter nog weinig aandacht heeft gekregen is de essentiële rol die het verbod op (het tonen van) vrouwelijke boosheid speelt in het functioneren van de economie zoals vroege economen als Adam Smith die voor ogen hadden. Kort samengevat verpesten boze vrouwen de huiselijke sfeer en daarmee de rust die hun mannen nodig hebben na een dag hard werken. In plaats van het ruwe karakter van hun mannen te verfijnen met hun “natuurlijke” zachtheid en meegaandheid, verzaken deze vrouwen hun morele plicht door zich hard en kritisch op te stellen. Dit verstoort niet alleen de orde binnen het huisgezin maar ook het optimaal functioneren van de maatschappij. Dat functioneren berust immers deels op het faciliterende en vooral ook veilige karakter van de thuissituatie van de werkende man.

De hedendaagse *self-help* literatuur die ik hier beschrijf, richt zich tot de 21ste-eeuwse zakenvrouw – op het eerste gezicht de tegenpool van de huiselijke engel uit de 18de-eeuwse gedragsliteratuur. Deze tegenstelling maakt de overeenkomsten tussen de twee groepen des te interessanter en roept de vraag op in hoeverre we in het laat-kapitalisme daadwerkelijk ontsnapt zijn aan de rolverdelingen zoals die werden vastgelegd toen ons huidige economisch systeem in de kinderschoenen stond.

Om de zorgen rond vrouwelijke boosheid in de 18de eeuw te contextualiseren

begin ik met een korte schets van de economische drijfveren zoals Adam Smith die uiteenzette. Ik beschouw de gedragshandboeken voor vrouwen die geschreven werden in Smiths tijd als een complement bij zijn volledig op mannen gerichte economische verhandelingen. Vervolgens bespreek ik Mary Wollstonecraft die in haar *Vindication of the Rights of Woman* een brug slaat tussen Smith's werk en dat van de op vrouwen gerichte gedragsliteratuur uit de 18de eeuw. Wollstonecraft doet haar beklag over de auteurs die het ideaalbeeld van de toegewijde, zachtardige huiselijke engel in hun gedragshandboeken beschrijven. Ze vindt het echter minstens even erg dat vrouwen uit de middenklasse de voorgeschreven engelachtigheid veinzen om zo een rijke man aan te trekken en via het huwelijk status en rijkdom te verwerven. Met Wollstonecrafts kritiek als kader komen vervolgens drie hedendaagse *self-help* boeken aan bod: Sheryl Sandbergs *Lean In: Women, Work, and the Will to Lead* (2013), Lois P. Frankels *Nice Girls Don't Get the Corner Office: Unconscious Mistakes Women Make That Sabotage Their Careers* (2018), en Ivanka Trumps *Women Who Work: Rewriting the Rules for Success* (2017). Zoals gezegd noemen Sandberg, Frankel en Trump zichzelf "feminist," maar benadrukken tevens dat ze geen systemische revolutie voor ogen hebben. Alledrie leggen ze zich neer bij het feit dat we nu eenmaal leven en werken in "a man's world" en dat we binnen deze wereld strategisch te werk moeten gaan als we al vrouw succes willen behalen. Dit succes berust vooral op "vrouwelijkheid" en deel van je vrouwelijk gedragen is nooit (zichtbaar) boos worden en zoveel mogelijk glimlachen. Tenslotte keer ik terug naar Mary Wollstonecrafts *Vindication* om te laten zien dat haar ergernis, minachting en cynisme wat betreft *proper ladies* vandaag de dag nog even relevant zijn als meer dan twee eeuwen geleden. Als je als vrouw economisch succes wilt bereiken moet je – volgens de hedendaagse *self-help* auteurs – precies doen wat Wollstonecraft verafschuwde: glimlachen als je woedend bent.

Economie en huiselijkheid in de 18de eeuw: Adam Smith en Mary Wollstonecraft

De 18de-eeuwse econoom en moraalfilosoof Adam Smith stelt in zijn *Theory of Moral Sentiments* dat het verlangen om hogerop te komen universeel menselijk is. We willen onze omstandigheden verbeteren ("to better our condition") en dat betekent in de meeste gevallen dat we verlangen naar status (Smith 1982). We zien hoe de mensen die boven ons staan op de sociale ladder bewonderd worden en willen deze aandacht voor onszelf. In de commerciële samenleving zoals die in de 18de eeuw vorm begint te krijgen is iemands sociale positie niet meer volledig afhankelijk van de familie waarin men geboren is: status kan voortaan worden verworven door geld te verdienen in de handel. Tussen de aristocratie en de armen ontwikkelt zich een snel groeiende middenklasse waarin alles draait om *social mobility*. Het streven naar rijkdom van mensen binnen deze klasse, stelt Smith, drijft

de economische groei. Maar met het ontstaan van een nieuwe klasse ontstaat ook de nood aan een nieuwe identiteit. De mensen in de middenklasse willen zich onderscheiden van de arme arbeiders enerzijds en de aristocratie anderzijds. Deze zoektocht naar een identiteit gaat gepaard met de opkomst van een genre boeken dat we vandaag de dag *self-help* zouden noemen: handboeken die voorschrijven hoe je je als middenklasser dient te gedragen. Hoewel er ook handleidingen voor mannen bestaan, is het voornaamste deel van deze zogenaamde *conduct literature* gericht op jonge vrouwen. In zijn economische en filosofische traktaten richt Adam Smith zich juist uitsluitend tot mannen. Vrouwen spelen geen rol binnen het economisch systeem dat Smith schetst in *The Wealth of Nations* terwijl er juist in de tijd dat Smith dit werk schrijft talloze boekwerken worden gepubliceerd voor en over het belang van correct (*proper*) vrouwelijk gedrag ten behoeve van het functioneren van de middenklasse. Hoe is dit te verklaren?

De manier waarop ook vandaag nog het Bruto Nationaal Product wordt gemeten, heeft zijn wortels in Smiths idee dat de economie alleen de publieke sfeer bestrijkt. Werk binnenshuis (kinderen opvoeden, poetsen, koken, etc.) wordt bijna uitsluitend door vrouwen verricht, is niet betaald en telt dus economisch gezien niet mee. Voor Smith is deze tweedeling tussen binnen- en buitenshuis zo scherp dat vrouwen nauwelijks een rol spelen in zijn werk. Uit een aantal terzijdes (waarover later meer) kan worden opgemaakt dat vrouwen niet onbelangrijk zijn, maar dan in een faciliterende, voorwaardescheppende functie: door een aangepaste huiselijke sfeer te waarborgen bieden vrouwen hun mannen een veilige plek om van het werk te bekomen. De handboeken voor vrouwen uit die tijd zijn dus in zekere zin een aanvulling op het werk van Smith: deze literatuur omschrijft tot in detail hoe vrouwen zich dienen te gedragen binnen de hoeksteen van de commerciële samenleving: het huisgezin. Niet als geldverdieners maar als degenen die de geldverdieners een veilige, mooie en rustgevende thuishaven verschaffen.

Ondanks deze schijnbare strikte tweedeling tussen de economie enerzijds en de huiselijke sfeer anderzijds vertoont de gedragsliteratuur voor vrouwen een belangrijke overeenkomst met Smiths werk: het verlangen om hogerop te komen. Vrouwen worden geacht geen economische ambitie te hebben, of die in ieder geval niet te tonen. Maar aangezien “fatsoenlijke” vrouwen uit de middenstand zelf geen geld mogen verdienen, is gunstig trouwen hun enige manier om hogere status te verkrijgen (Armstrong 1990). De raadgevingen om er economisch op vooruit te gaan zijn vooral tussen de regels aanwezig in populaire werken als John Gregory’s *A Father’s Legacy to His Daughters* (1774), Jean-Jacques Rousseau’s *Émile, ou De l’éducation* (1762) en James Fordyce’s *Sermons to Young Women* (1767). Deze boeken prijzen typisch “vrouwelijke” deugden aan als zachtaardigheid, volgzzaamheid en onschuld (Jones 2006). De vrouw van een gegoede burger uit de middenklasse werkt niet en levert geen bijdrage aan de economie maar polijst in de huiselijke sfeer het ruwe karakter van haar man (Okin 1981). Haar

morele en esthetische kwaliteiten hebben zowel een decoratieve als een faciliterende functie (Rendall 1987).

Dit plaatje van de *proper lady* is een terugkerend object van frustratie en cynisme in Mary Wollstonecraft's *Vindication of the Rights of Woman* (1792). Jonge vrouwen uit de middenklasse worden grootgebracht met het idee dat alles om hun uiterlijk draait en zijn zo meer gericht op hun manieren dan op hun karakter. Zonder gedegen wetenschappelijk onderwijs baseren ze hun wereldbeeld op sentimentele romannetjes en denken ze dat ze geluk zullen vinden in een huwelijk met een knappe, rijke man. Wollstonecraft bespot deze *ladies* (het woord "vrouw" reserveert ze voor rationele wezens) maar bewaart haar verontwaardiging en woede voor de auteurs van de adviesliteratuur die deze kinderlijke domheid aanmoedigen. Erger nog dan het verheerlijken van kwaliteiten als "onschuld" en "zachtaardigheid" vindt Wollstonecraft het (vaak indirecte) advies aan de lezers van dit genre om deze kwaliteiten strategisch in te zetten. Zo wordt een *proper lady* nooit boos, zelfs niet als haar echtgenoot haar bedriegt. De overspelige echtgenoot weet best dat zijn vrouw het in de gaten heeft en waardeert het dat zij niets zegt; als beloning zal hij inschikkelijker zijn als zij ergens toestemming voor vraagt en haar meer bestedingsruimte geven (Halifax 1688).

Deze verstrengeling van economische en seksuele belangen werkt door in de hedendaagse "adviesliteratuur" voor (professionele) vrouwen. Facebook COO Sheryl Sandberg's bestseller *Lean In: Women, Work, and the Will to Lead* (2013) is een van de meest gelezen en richtinggevende boeken in dit genre. Als zakenvrouw moet je interne barrières overwinnen, schrijft Sandberg, en "naar voren leunen" (*lean in*) als je aan tafel zit met mensen (mannen) die ertoe doen. Wees ambitieus maar – en dit is cruciaal – maak anderen niet ongemakkelijk met je ambitie. Laat je frustratie nooit merken, word niet boos maar "be relentlessly pleasant" (blijf meedogenloos aangenaam) (Sandberg, 48). Je wilt koste wat kost vermijden dat men je ziet als een "bra burning feminist" (Sandberg, 143) want dat zal je letterlijk duur komen te staan. De vrouw die carrière wil maken blijft glimlachen.

Mary Wollstonecrafts onstrategische verontwaardiging

Natuurlijk moeten we voorzichtig zijn met het toeschrijven van emoties aan de auteur op basis van de tekst maar als Mary Wollstonecraft zelf niet boos was, dan was het zeer waarschijnlijk toch haar bedoeling om een zekere mate van verontwaardiging, minachting en cynisme op te wekken in de lezer van *A Vindication of the Rights of Woman* (1792). Haar twee doelwitten zijn de *ladies* uit de middenklasse die ze vergelijkt met kwispelende spaniels, ijdele gekooide vogeltjes, molenpaarden en weerhanen enerzijds en de schrijvers van adviesliteratuur voor deze dames anderzijds. Over de eerste groep schrijft ze dat het bijna onmogelijk is geen minachting te hebben voor het soort vrouwen die schrikken van "de frons van een

oude koe” of “een springende muis” en toevlucht nemen tot hun “natuurlijke beschermer,” een man die door zijn arm uit te steken en zijn stem te verheffen de “lieflijke bibberaar” (lovely trembler) veiligheid kan bieden. Deze *ladies* zijn “zacht en mooi” maar hoewel “zwakte tederheid kan oproepen” zal het nooit respect afdwingen – en respect is waar het Wollstonecraft om te doen is (Wollstonecraft 40). Haar tijd- en klassegenoten zijn bedorven door een “verlangen naar status” dat Smith als algemeen menselijk beschrijft. Dit verlangen heeft een moreel funeste uitwerking op vrouwen uit de middenklasse die immers niet mogen werken voor hun geld. Deze vrouwen zijn bereid hun “lichamelijke en geestelijke kracht” op te offeren aan “libertijnse schoonheidsidealen” zodat ze gunstig kunnen trouwen. “Dit verlangen verlaagt deze vrouwen tot dieren” (Wollstonecraft, 16).

In hoofdstuk V van de *Vindication* gaat Wollstonecraft uitgebreid in op een aantal van de teksten die volgens haar hebben bijgedragen aan het dom maken en houden van de vrouw uit de middenklasse. Dat hoofdstuk draagt de titel: “Kritiek op een aantal van de schrijvers die vrouwen hebben verlaagd tot objecten van medelijden grenzend aan minachting” (“Animadversions on some of the writers who have rendered women objects of pity, bordering on contempt”).² Het hoofdstuk bevat uitgebreide citaten van met name Jean-Jacques Rousseau, John Gregory en James Fordyce en Wollstonecraft gaat ervan uit dat hun teksten voor zich spreken in hun belachelijkheid. Ze volstaat soms met slechts een voetnoot – “What nonsense!” – bij wijze van commentaar op citaten zoals deze uit Rousseau’s *Emile*: “Ons te behagen en nuttig te zijn voor ons, ons hen te doen liefhebben en waarderen, ons te onderwijzen wanneer we jong zijn en ons te verzorgen wanneer we volwassen zijn, ons te adviseren en te troosten, ons het leven makkelijk en aangenaam te maken: dit zijn te allen tijde de plichten van de vrouw” (Wollstonecraft, 101). Een citaat van Fordyce (wiens overdreven sentimentele stijl ze herhaaldelijk bespot) voorziet ze van een asterisk: “Kun je het over je hart verkrijgen* om de eer van deze zachtvaardige, vertrouwende schepsels te bezoedelen of hen van hun natuurlijke mantel des deugds te beroven?” Wollstonecraft schrijft in haar voetnoot: “*Kun je dat? – Kun je dat? Dat is pas een indrukwekkende opmerking, vooral in die slepende, zeurende stem” (Wollstonecraft, 118). Vrouwen dienen niet verkracht te worden (“berooft van de mantel des deugds”) volgens Fordyce omdat ze weerloos en onschuldig zijn. Dat vrouwen rationele wezens zijn doet er voor hem niet toe. Fordyce verwijst vol bewondering naar de auteur Samuel Richardson wiens personage Clarissa uit de roman *Clarissa, or, the History of a Young Lady* weliswaar wordt verkracht maar desondanks uitzonderlijk deugdzaam blijft. Er is geen ander personage zo “schoon, zoet en ongekunsteld,” schrijft Fordyce.

2. Alle vertalingen uit het Engels zijn de mijne, behalve van citaten uit *Nice Girls Don't Get the Corner Office*.

Maar ook al kent Clarissa haar gelijke niet in de fictieve wereld, toch ziet Fordyce geen reden waarom vrouwen van vlees en bloed met “de ambitie uit te blinken” niet net zo deugdzaam zouden kunnen zijn (Fordyce, 201). Wat is de les die vrouwen hieruit kunnen trekken? Clarissa houdt na haar verkrachting op met eten en weigert haar verkrachter te trouwen; ze sterft in de overtuiging dat haar deugdzaamheid in het hiernamaals beloond zal worden. Er is met andere woorden dus nogal wat voor nodig om Clarissa’s “heiligheid in gevoel en gedrag” te evenaren. “Ik zou niet weten wat voor commentaar je op deze vreemde passage zou kunnen geven,” schrijft Wollstonecraft. Fordyce’s *Sermons* staan vol van dit soort passages, “sommige zo sentimenteel dat ik rationele mannen het woord ‘indecent’ heb horen gebruiken terwijl ze er met walging over spraken” (Wollstonecraft, 118). De vrouwen die Fordyce beschrijft, zijn huisslaven, stelt Wollstonecraft. Om dit te illustreren geeft ze een lang citaat uit de *Sermons*:

Ik sta versteld van de dwaasheid van veel vrouwen die hun echtgenoten verwijten dat ze hen alleen laten, dat ze ander gezelschap verkiezen boven dat van hen, dat ze hen behandelen met een gebrek aan respect of onverschilligheid. De waarheid is dat ze zelf een groot deel van de schuld dragen. Niet dat ik alle misstappen van de mannen zomaar wil rechtvaardigen. Maar als je je naar hen toe meer respectvol had gedragen en met voortdurende tederheid en hun humeur had bestudeerd, hun fouten door de vingers had gezien, je naar hun meningen had gevoegd wanneer het om onbeduidende zaken ging, grillen en passies had laten passeren, zachte antwoorden had gegeven op in haast gesproken woorden, zelden had geklaagd, en er je dagelijkse taak van had gemaakt om hun zorgen te verlichten en hun verlangens te vervullen... Twijfel er niet aan dat je hun waardering dan had behouden en zelfs had vergroot. (Wollstonecraft, 121)

Zoals steeds in dit hoofdstuk van de *Vindication* gaat Wollstonecraft ervan uit dat ze niet hoeft uit te leggen waarom ze Fordyce nauwelijks serieus kan nemen – ware het niet dat hij zoveel invloed heeft op haar tijdgenoten. Ze volstaat in reactie op het citaat hierboven met: “Ik zie geen spoor van menselijk karakter, noch rede, noch passie in deze huissloof wiens wezen volledig is opgegaan in dat van een tiran” (Wollstonecraft, 121). Hoewel de belachelijkheid van de voorschriften en adviezen die we vinden in het werk van Fordyce, Rousseau en Gregory voor zich zou moeten spreken, hebben ze desondanks een grote groep vrouwen gereduceerd tot “meer kunstmatige en zwakkere karakters dan ze anders geweest zouden zijn”. De adviesliteratuur uit de 18de eeuw heeft van vrouwen uit de middenklasse “nutloze leden van de samenleving” gemaakt (Wollstonecraft, 31). Goed onderwijs leidt tot onafhankelijkheid, stelt Wollstonecraft, maar de *conduct authors* die zij

citeert hebben een groot deel van de bevolking weten te overtuigen dat, in de woorden van Rousseau “het onderwijs van vrouwen maar op één ding gericht moet zijn: hen tot aangenaam gezelschap te maken” (Wollstonecraft, 33). Maar “aangenaam gezelschap zijn” heeft zijn voordelen. Wollstonecraft wijst erop dat vrouwen het door Rousseau, Gregory en Fordyce voorgeschreven gedrag gebruiken als strategie:

Vrouwen wordt al van jongs af aan verteld – en aangeleerd door het voorbeeld dat hun moeders stellen – dat een beetje kennis van menselijke zwakte (terecht “sluwheid” genoemd), een zacht temperament, schijnbare gehoorzaamheid en zorgvuldige aandacht voor een kinderlijk soort fatsoen, hen de bescherming van een man zal opleveren. En dat, als ze mooi zijn, al het andere onnodig is voor minstens twintig jaar van hun leven. (Wollstonecraft, 28)

Deze dubbelheid is een terugkerend thema in de adviesliteratuur: jonge vrouwen krijgen de boodschap dat ze onschuldig moeten *zijn* maar leren tevens hoe ze onschuldig moeten *schijnen* om zo gedaan te krijgen wat ze willen. Vrouwen leren manieren voordat ze hun morele karakter ontwikkelen, als dat er al ooit van komt. Auteurs als Rousseau, Fordyce en Gregory zijn niet geïnteresseerd in de morele ontwikkeling van de vrouw maar alleen in de uiterlijke schijn van deugdzaamheid. In tegenstelling tot deze en andere *conduct authors* – en de publieke opinie – stelt Wollstonecraft dat vrouwen niet van nature geobsedeerd zijn door hun uiterlijk. Deze preoccupatie is aangeleerd en heeft alles te maken met een “love of power” (Wollstonecraft, 39). Wollstonecraft haalt de econoom Adam Smith aan in de passages waar ze hierover schrijft; waar Smith het heeft over het universeel menselijke (lees: mannelijke) verlangen “to better one’s condition” in de publieke sfeer, wijst Wollstonecraft op het vrouwelijke equivalent: het vergaren van macht en status door de juiste mannen te behagen. Slimme vrouwen doen hun voordeel met de gedragsregels en maatschappelijke verwachtingen en spelen het spel van het onschuldige meisje; de vrouwen die niet in staat zijn tot dit soort strategie worden precies zo dom als voorgeschreven in de handboeken. De eerste groep verdient Wollstonecraft’s minachting; de tweede haar medelijden: deze vrouwen blijven hun leven lang kind en wanneer ze trouwen gedragen ze zich zoals je dat van kinderen zou verwachten: “ze verkleeden zich, schilderen een beetje, en geven koosnaampjes aan de dieren” (Wollstonecraft, 29, 15). Het huwelijk is “de grootste prestatie van hun leven... gunstig te trouwen... voor dit doel wordt hun tijd opgeofferd en hun lichaam vaak wettelijk geprostitueerd” (Wollstonecraft, 77).

Wollstonecraft windt er geen doekjes om: het bestaan van veel vrouwen uit de middenklasse is schijnbaar een luxe leven maar in feite niet menswaardig. Ze is verontwaardigd over de handboeken die vrouwen voorschrijven in een “gouden

kooi” te leven en ergert zich aan de *ladies* die te dom zijn om te zien dat ze opgesloten zitten. Haar diepste minachting bewaart ze voor die vrouwen die slim genoeg zijn om zich het uiterlijk en gedrag van een *domestic angel* aan te meten uit een liefde voor macht en status. Deze vrouwen houden het systeem van maatschappelijke ongelijkheid in stand uit eigenbelang en zijn altijd bijzonder aangenaam – ze bevinden zich pal tegenover Mary Wollstonecraft zelf die in haar boek vol cynisme en uitroepkens de confrontatie aangaat met het volgens haar onrechtvaardige systeem. De vrouwen waar Wollstonecraft over schrijft vallen grofweg uiteen in drie groepen: vrouwen die zich (door omstandigheden) niet realiseren dat ze vast zitten in een systeem van ongelijkheid; vrouwen die zich dat wel realiseren en de regels van het systeem gebruiken om hogerop te komen zonder de gevestigde orde te verstoren; en vrouwen als Wollstonecraft zelf die hun inzicht gebruiken om onrechtvaardigheid publiekelijk aan de kaak te stellen – met alle gevolgen van dien. Hoewel er zeker positieve reacties waren op de publicatie van de *Vindication*, moest Wollstonecraft veel kritiek verdragen: “een hyena in petticoats,” noemde Horace Walpole haar. Wollstonecraft was allerm minst “aangenaam” op de manier dat de *conduct authors* uit haar tijd dat graag zagen.

De hedendaagse *self-help* auteurs die ik hier beschrijf passen niet in de categorieën die ik in Wollstonecrafts *Vindication* heb onderscheiden. Zij gebruiken weliswaar de regels van het systeem om hogerop te komen en vragen ook niet om een verandering van de instituten die structurele ongelijkheid in de hand werken – in die zin lijken ze op de vrouwen uit Wollstonecrafts tweede categorie. Maar daarbij doen ze het voorkomen dat de door hen aangeprezen strategie juist gelijkheid en emancipatie zou bevorderen. De ambiguïteit in het werk van Sandberg, Trump en Frankel is erin gelegen dat ze hun doelen beschrijven als feministisch en bevrijdend, maar dat de middelen tot dat doel opmerkelijk veel overeenkomsten vertonen met het advies uit de onverholven seksistische gedragshandboeken van een aantal eeuwen geleden. Als rode draad doorheen zowel de 18de-eeuwse gedragsliteratuur als de hedendaagse *corporate self-help* loopt het verbod op het uiten van frustratie en boosheid en het voor het hoofd stoten van (machtige) mannen.

21ste-eeuwse vrouwelijke ambitie die niemand ongemakkelijk maakt

Wollstonecraft schrijft in 1792 over de maatschappij waarbinnen vrouwen volledig afhankelijk zijn van mannen en klaagt de systemische ongelijkheden aan die het leven van de vrouw in dienst stellen van dat van de man. Over het institutionele en maatschappelijke seksisme in de 21ste-eeuwse zakenwereld schrijft Lois P. Frankel: “‘Nou en?’ We kunnen het gaan rationaliseren, verdedigen of erover klagen, maar we kunnen ook erkennen dat dit de realiteit is waarbinnen we moeten

werken” (Frankel, 15). Sheryl Sandberg schrijft in de inleiding tot *Lean In*: “De harde waarheid is dat mannen de wereld besturen” (Sandberg, 5). Ze geeft toe dat haar adviezen in *Lean In* voor een groot deel rolbevestigend zijn: wees “meedogenloos aardig” en glimlach. “Ik zie zelf ook de tegenstrijdigheid in het advies aan vrouwen om de wereld te veranderen door zich te voegen naar bevooroordeelde regels en verwachtingen. Ik weet dat dit geen perfect antwoord is, maar het is een middel tot een wenselijk doel” (Sandberg, 48). Frankel, Sandberg en Trump delen het geloof dat de wereld zal veranderen (“een wenselijk doel”) als vrouwen slimmer omgaan met hun ambitie binnen de bestaande economische en sociale systemen. De verantwoordelijkheid voor het bereiken van het doel (economisch succes) ligt bij de individuele vrouw en systematische discriminatie zal vanzelf verdwijnen als vrouwen maar hard genoeg werken aan het overwinnen van interne barrières (Brown 2003, 2006).

Net als Sandberg erkent Frankel dat er zoiets bestaat als discriminatie op grond van sekse en gender, maar slechts in een terzijde hier en daar. Zo geeft ze in een van de eerste hoofdstukken het voorbeeld van Susan die “dacht dat er discriminatie in het spel was,” maar er nooit bij stilstond “dat ze zelf ook een rol speelde bij de stagnatie in haar carrière” (Frankel, 30). Vervolgens legt Frankel uit dat Susans carrière was gestagneerd omdat ze zich teveel als meisje gedroeg en niet als “winnende vrouw”. Of Susans vermoeden van discriminatie terecht was komen we niet te weten. Zoals Sandberg beschrijft in *Lean In* is het zaak dat vrouwen leren hun *interne* barrières te overwinnen, niet om de maatschappij te veranderen (Sandberg, 8-9). Frankel schrijft: “Voor een alcoholist die wil stoppen met drinken lijkt het alsof iedereen samenspannt om hem terug te slepen naar het café. Voor een meisje dat vrouw wil worden lijkt het alsof iedereen haar blijft infantiliseren. Hier moet je bij stilstaan als je je doelen wilt bereiken” (Frankel, 41). De neiging tot meisjesachtig gedrag is als een verslaving en je hebt zelf de verantwoordelijkheid om af te komen van die slechte gewoonte. Word je ook daadwerkelijk geïnfantiliseerd of lijkt het maar zo? De verantwoordelijkheid ligt hoe dan ook bij het (vrouwelijke) individu om de infantilisatie een halt toe te roepen. Onder “Fout 115: Ontploffen” geeft Frankel de tip om je uit te drukken in weldoordachte ikboodschappen: “Ik voel me net een kind als ik zo word toegesproken” (Frankel, 246). De fout mag niet bij de ander worden gelegd, zelfs als die ander echt in de fout is. Over een vrouw die boos is geworden over een situatie waarin iemand haar de schuld in de schoenen heeft geschoven van zijn eigen fout schrijft Frankel: “Zonder een schuldige aan te wijzen had ze kunnen zeggen: ‘Ik vond het nogal verwarrend wat er daarbinnen gebeurde’” (Frankel, 248). Frankel raadt vrouwen expliciet af om een officiële klacht in te dienen bij HR, laat staan eentje die zich beroept op seksuele discriminatie of intimidatie. “Ook als je geen formele klacht indient hebben vrouwen die openlijk een punt maken van discriminatie een stigma. Mensen voelen zich ineens ongemakkelijk bij je” (Frankel, 295). En:

“Denk er drie keer over na voordat je iets zegt over seksdiscriminatie tegen collega’s. Het is geen luchtig onderwerp” (Frankel, 297).

Sandberg noemt haar *Lean In* een *feminist manifesto* en Frankel schrijft dat *Nice Girls* “gaat over het hervinden van macht” (Sandberg, 10; Frankel, 271). De afhankelijkheid van het systeem waartegen Wollstonecraft eeuwen geleden fulmineerde is in de hedendaagse *self-help* literatuur weliswaar gecamoufleerd en verpakt als “empowerment,” maar voor wie goed leest is ze even aanwezig in deze *corporate feminists* als in de adviesliteratuur van het vroege kapitalisme. Volgens Frankel moeten vrouwen ophouden met “meisje spelen” en hun kracht vinden om een “winnende vrouw” te worden. Hoe ziet die winnende vrouw eruit? In 2018 verscheen een vernieuwde versie van Lois P. Frankel’s *Nice girls don’t get the corner office* (oorspronkelijke uitgave 2008). Deze “anniversary edition” werd onthaald met positieve recensies als een boek voor vrouwen van deze tijd.³ Het beschrijft 133 fouten die vrouwen maken waardoor ze hun carrière saboteren en biedt bij elke fout concrete coaching tips voor het corrigeren van de fouten. Zestig procent van Frankels cliënten die haar tips gebruiken, maakt nog binnen het jaar promotie, zo blijkt uit de in het boek zelf aangehaalde data (Frankel, 31). De door Frankel besproken fouten hebben te maken met wat vrouwen denken, wat ze doen en hoe ze eruitzien en klinken. In het hoofdstuk “Hoe je klinkt” haalt Frankel Dr. Albert Mehrabian, aan, emeritus-hoogleraar psychologie aan de universiteit van Californië die “de zogenaamde 7%-38%-55%-regel” ontwikkelde: “je ontleent 7 procent van je geloofwaardigheid aan wat je zegt (de inhoud van je boodschap), 38 procent aan hoe je klinkt (de toon van je stem, hoe luid je spreekt) en 55 procent aan je uiterlijk (je kleding, houding en non-verbale boodschappen)”. Je gravitas (of gebrek daaraan) berust op deze factoren en daarom is het bijzonder belangrijk voor een vrouw om aandacht te besteden aan hoe ze klinkt en hoe ze eruitziet. “Hoog praten” is een fout (fout 93) omdat hogere tonen eerder genegeerd worden. “Ik weet niet waarom het zo is,” schrijft Frankel, maar “daarom waren alle nieuwslezers vroeger mannen”. Hoe hoger de toon van je stem, hoe minder geloofwaardig je bent en – dit is een rode draad doorheen *Nice Girls* – bij dit soort voldongen feiten hebben we ons helaas neer te leggen. Gelukkig zijn er voorbeelden die we kunnen nastreven, zoals Margaret Thatcher wier stem “laag, krachtig en dus machtig” was. De meerderheid van de vrouwen heeft echter geen Thatcher-stem dus 38 procent van hun mogelijke geloofwaardigheid kunnen zij dus wel op hun buik schrijven.

Des te belangrijker dus om in te zetten op de 55 procent die te maken heeft met uiterlijk. Frankel is hierover zeer duidelijk: geen zichtbare tatoeages of pier-

3. “De lessen uit *Nice girls don’t get the corner office* zijn onverminderd relevant,” schrijft Eva Jinek. En in *Trouw*: “Lieve meisjes komen niet ver. Stop dus met ploeteren, met aardig en behulpzaam zijn. En houd eens op je zo vaak te verontschuldigen. En nooit huilen op je werk. Maar daar is met dit handboek straks ook geen enkele reden meer voor” (Frankel, 3).

cings (Frankel, 210), niet te veel make-up maar zeker ook niet te weinig (218), geen “fout” haar (221) of “foute” kleding (225), niet op je voet zitten (234), wel tijdens vergaderingen met de handen op tafel licht voorover leunen (240), niet teveel en niet te weinig accessoires dragen met een speelse maar niet te speelse toets (249). De “winning woman” (in tegenstelling tot de “nice girl”) heeft een parelketting (“raakt nooit uit de mode”), zwarte schoenen met hakken, en een voorraad witte bloezen die goed combineren met een kokerrok of wollen broek “in neutrale kleuren” (251). Ze glimlacht niet te veel maar wel precies op het juiste moment (“Hou niet helemaal op met glimlachen – je wordt er aardiger door gevonden, en dat is cruciaal voor succes” (201)) en heeft geen grijs haar (“Bij mannen ziet het er gedistingeerd uit, maar vrouwen krijgen dat compliment meestal niet” (223)).

Dit plaatje van de klassiek geklede, keurig verzorgde stereotype en (dus) niet-aanstootgevende vrouw is een terugkerend thema in de hedendaagse *self-help* literatuur gericht op zakenvrouwen. In *Women Who Work* draagt Ivanka Trump haar moeder en voormalig supermodel (Ivana Trump) aan als de ultieme zakenvrouw: “Als de *top executive* verantwoordelijk voor de herontwikkeling [van een Trump real estate project] inspecteerde ze zorgvuldig elke centimeter van het werk dat de dag daarvoor gedaan was – onberispelijk gekleed in volle make-up en vier inch hoge hakken”. Ivana Trump was “onbeschaamd vrouwelijk (unapologetically feminine) in een mannelijke wereld” en leerde Ivanka “wat het betekende om een multidimensionale vrouw te zijn – een vrouw die werkt aan alle aspecten van het leven” (Trump, 2). In *Women Who Work* vervagen de grenzen tussen professionaliteit en seksuele aantrekkelijkheid nog verder door de anekdotes over Ivanka Trumps en Jared Kushners hobby als matchmakers voor rijke vrienden uit de zakenwereld. Daarbij vergelijkt Trump het vinden van een professionele mentor met het vinden van een *boyfriend*: wees niet te agressief; je vraagt een man ook niet je boyfriend te worden op een eerste date (Trump, 71).

Net als Trump gaat Sandberg ervan uit dat elke vrouw een man heeft of wil hebben. Over het hebben van een “full life” schrijft Sandberg dat single werknemers gelegenheid moeten hebben om naar feestjes te gaan om mannen te ontmoeten. Ze wil dat haar alleenstaande werknemers weten dat “zij ook recht hebben op een goed (full) leven” (Sandberg, 134). Een rijk leven vereist niet alleen een carrière maar ook een man, en de tips voor het aantrekken van mannen en promoties zijn vaak hetzelfde. Toen Sandberg aan Harvard Business School studeerde wist ze dat ze haar prestigieuze studiebeurs beter geheim kon houden: “Instinctief wist ik dat het geen goed idee was om open te zijn over mijn academische prestaties... Op school stond ik bekend als ‘het slimste meisje van de klas.’ Ik had een hekel aan die beschrijving. Wie wil er naar de *prom* met het slimste meisje uit de klas?” (Sandberg, 42) Omdat ze niet wilde riskeren een date voor de *prom* mis te lopen, vroeg ze een bevriende editor van het jaarboek niet te vermelden dat

Sandberg het meeste stemmen had behaald in de categorie “most likely to succeed” (Sandberg, 43). Vergelijk Gregory’s waarschuwing aan zijn tienerdochters: “Wees voorzichtig met het tonen van je gezonde verstand. Men zal denken dat je jezelf boven de rest van het gezelschap stelt. Als je al kennis hebt, houd die dan strikt geheim, vooral voor de mannen die met jaloezie en achterdocht kijken naar vrouwen met een gecultiveerd verstand” (Gregory, 31-32).

Vrouwelijk zakendoen: constante zelfcontrole

De boodschap van Frankel, Trump en Sandberg komt erop neer dat als je wilt klimmen, je je “vrouwelijk” dient te gedragen. De vrouwelijke vrouw is misschien geen meisje (*nice girl*) maar blijft desondanks, in Wollstonecrafts woorden, iemand wiens “grote levenswerk het is om aangenaam te zijn” (Wollstonecraft, 41). Wat doorschemert in Frankels beschrijving van de *winning woman* wordt expliciet verwoord in Fordyce’s *Sermons*: “Merk op dat mannelijk gedrag nooit gracieus kan zijn in vrouwen; zowel een mannelijke toon, uitstraling en manier van bewegen als een mannelijk figuur zijn altijd afstotend. Gevoelige mannen verlangen in elke vrouw zachte trekken, een vloeiende stem, een niet-robust lichaam en een tedere en zachtzinnige houding” (Fordyce, 250).

Sandberg noemt *Lean In* weliswaar een feministisch manifest, ze haast zich te onderscheiden van “de negatieve karikatuur van bh-verbrandende, humorloze, man-hatende feminist”. Dat soort feminist “was niet iemand die we wilden nabootsen, gedeeltelijk omdat het erop leek dat zij geen date kon krijgen” (Sandberg, 143). Hoewel Sandberg beweert dit vooroordeel achter zich te hebben gelaten, krijgt de lezer van *Lean In* sterk de indruk dat “eruitzien alsof je een date kunt krijgen” erg belangrijk is voor je carrière. Vrouwelijk zijn – het soort van “vrouwelijkheid” dat Frankel hierboven reeds beschreef – is een integraal deel van het in deze zelfhulpboeken aangeprezen businessplan. De “onbeschaamd vrouwelijke” en “multidimensionale” vrouw uit Trumps *Women Who Work* ziet eruit alsof ze rechtstreeks vanaf het bouwterrein naar de prom zou kunnen. Trump wil, zo schrijft ze, een dialoog beginnen over “wat een ‘werkende vrouw’ moet doen, hoe ze moet handelen en hoe ze eruit moet zien” (Trump, 4). Maar ze laat het niet bij woorden alleen: ze helpt deze *women who work* er “sjiek en vrouwelijk” uitzien met door het op de markt brengen van een eigen kledinglijn en accessoires (Trump, 6).

De *domestic angel* uit de 18de-eeuwse adviesliteratuur houdt zichzelf voortdurend nauwlettend in de gaten en dient zich zelfs binnen de muren van haar eigen huis altijd te gedragen alsof er naar haar wordt gekeken (Poovey 1984; Bodkin 1999). Maar tegelijkertijd is ze altijd natuurlijk en ongekunsteld – ze moet blozen maar mag geen blossen opschilderen; ze moet glimlachen maar dan wel op een spontane manier (Gilbert en Gubar 1980). Er is daarom niets zo beschamend

voor een vrouw als het idee dat iemand te weten zou komen dat ze de boel bedriegt met haar make-up. Zo schrijft Adam Smith, de grote econoom en “grondlegger” van ons huidige kapitalistische systeem naar wie al eerder werd verwezen: “Een vrouw die zich beschildert [make-up gebruikt] kan maar weinig genoegens scheppen in de complimenten die ze ontvangt over haar teint. Deze complimenten zullen haar doen denken aan de gevoelens die haar werkelijke teint zou oproepen en haar vervullen met diepe schaamte. Tevreden zijn met ongegronde lof is een teken van de meest oppervlakkige lichtzinnigheid en zwakte” (Smith 1982, 97).

Deze opmerking is een belangrijke terzijde in het werk van Smith dat zoals reeds gesteld verder nauwelijks refereert aan het bestaan van vrouwen. Vrouwen dragen niet bij aan de economie maar houden zich bezig met huiselijke aangelegenheden (Pujol 1998; Dimand, Forget en Nyland 2004). Smith is het eens met de *conduct authors* van zijn tijd: de vrouw faciliteert achter de schermen het publieke leven van haar man, zowel als manager van het huishouden als in morele zin door zijn ruwe mannelijke karakter hier en daar wat te verzachten met haar typisch vrouwelijke deugden (Shah 2006). Omdat vrouwen dus letterlijk binnen dienen te blijven, is het wenselijk dat ze niet gezien *willen* worden. Ongehuwde jonge vrouwen dienen een “bescheiden terughoudendheid, een ingetogen fijngevoeligheid” te hebben. Ze “vermijden in het openbaar gezien te worden en zijn zelfs ontdaan over een bewonderende blik” (Gregory, 25). Gregory voegt hieraan toe: “Wanneer een meisje ophoudt met blozen, dan heeft ze haar grootste charme verloren” (Gregory, 26). Hiermee onderscheidt de jongedame uit de middenklasse zich van het ijdele vrouwvolk uit de aristocratie. Deze vrouwen, schrijft een latere *conduct author*, “trekken erop uit, op zoek naar avontuur.... Zulke vrouwen zijn vaak te zien in de balzaal or aan de kaarttafel, in de opera of het theater, tussen de talloze liefhebbers van losbandigheid en mode” (Broadhurst 1810).

Gezien willen worden en het bezoeken van publieke gelegenheden waar zien en gezien worden centraal staan, zijn kenmerken van een ijdel karakter. Onder-tussen moet je natuurlijk toch zo nu en dan gezien worden, wil je ooit een man ontmoeten om mee te trouwen. Deze man, verzekert Gregory zijn dochters en de vele vrouwelijke lezers van zijn adviesboek, zal geïntrigeerd zijn door de zwijgzame jongedame die veel bloost en niet grappig probeert te doen (Bilger 1998). Fordyce is het eens met Gregory: “Verstandige mannen hebben een afkeer van de gedachte een gevatte vrouw te trouwen.... Mannen die begrijpen wat huiselijk geluk inhoudt, weten dat rust de belangrijkste voorwaarde is... Maar we kunnen ons niet op ons gemak voelen waar we niet veilig zijn. We zijn nooit veilig in het gezelschap van een criticus; en bijna elke gevatte persoon is in de praktijk een criticus” (Fordyce, 308). Een man die bij thuiskomst de geestigheid van zijn vrouw moet vrezen zoek zijn toevlucht in het café: hij verwachtte zacht en redelijk gezelschap maar vond in plaats daarvan “een constante satiricus, een zelfvoldane babbelaar” (For-

dyce, 309). Waarom zou je riskeren een man af te schrikken met humor als je ook gewoon kunt zwijgen? Aandacht voor decorum, een stille glimlach en perfecte manieren zullen je verzekeren van romantisch – en als het even meezit financieel – succes. Wanneer een vrouw eenmaal getrouwd is moet ze wel consequent zijn en haar vrouwelijke mysterie bewaren: “laat je man altijd raden naar je ware gevoelens” (Gregory, 37). De getrouwde vrouw moet altijd ook het onschuldige en stille meisje van weleer blijven. Dat stille kun je jezelf aanleren, maar hoe blijf je je leven lang onschuldig blozen? Daarmee komen we terug bij Adam Smith’s opmerking: niets erger voor de vrouw die kunstmatig bloost (met behulp van make-up) dan te vermoeden dat men weet dat haar huid niet van nature straalt.

Natuurlijk wisten mensen in Smiths tijd ook al een echte blus te onderscheiden van rouge. Dat geldt nu nog steeds, maar waar de huidige adviesliteratuur verschilt van die uit de begintijd van het kapitalisme is dat make-up nu eerder een vereiste is dan iets om je over te schamen. Nog steeds is je voorkomen zeer belangrijk bij het behalen van economisch succes en al is dat succes nu ook te behalen zonder een gunstig huwelijk, de regels voor hoe je je als vrouw dient te gedragen om te klimmen (“to better your condition,” zou Adam Smith zeggen) zijn grotendeels hetzelfde gebleven (Smith 1981, 240). Zo schrijft Lois P. Frankel, bestsellerauteur van “Nice Girls,” (2018) over een mannelijke leidinggevende die “schaapachtig” zei over een ondergeschikte: “Misschien zou ze eens wat make-up op kunnen doen”. Frankel legt niet uit waarom dit de situatie voor de werknemer, haar collega’s of haar werkgever zou verbeteren maar zegt slechts: “Dat kun je opvatten als een seksistische uiting – of als een waardevol stukje informatie dat je kunt gebruiken bij het beklimmen van de carrière ladder” (Frankel, 304). Waar het om gaat in het in 2018 uitgegeven *Nice Girls* en in de *conduct literature* uit de laat 18de en begin 19de eeuw, is het beklimmen van de ladder. Vrouwen die willen klimmen moeten dat op een vrouwelijke manier doen zodat niemand zich ongemakkelijk hoeft te voelen.

Conclusie: 18de-eeuwse veinzerij in 21ste-eeuwse *self-help*

Boosheid past niet binnen het plaatje van de *domestic angel* zoals dat beschreven wordt in de 18de eeuwse *conduct literature*. *Winning women*, schrijft Frankel eeuwen later, volgen weliswaar hun gevoel maar “ontploffen” nooit en koesteren ook geen wrok. Ze zitten lekker in hun vel en geloven in zichzelf – daarom hebben ze het ook niet nodig om klachten in te dienen bij HR of zich op sociale media uit te laten over discriminatie. Ze nemen de verantwoordelijkheid van hun succes op zichzelf en als ze zich al uitlaten over systemische ongelijkheid dan is dat als een terzijde (Rottenberg 2013, Brown 2003). Waar de 18de-eeuwse handboeken voor “vrouwelijk succes” overeenstemmen met die uit de 21ste eeuw – wees feminien, maak niemand ongemakkelijk, monitor je eigen gedrag voortdurend – wijkt

Wollstonecraft juist af: zij drijft de spot met *ladies* wier levensdoel het is te behagen, spreekt met stemverheffing door middel van uitroepstekens en cynische terzijdes en levert met de *Vindication* een aanklacht tegen een systeem van ongelijkheid en tegen de auteurs die dat systeem beschrijven en verdedigen. “Het is dit systeem van veinzerij dat ik veracht,” schrijft Wollstonecraft over het werk van Gregory. “Vrouwen moeten altijd dit of dat *lijken*...” Alle onderwijs en opvoeding van jonge vrouwen uit de middenklasse zijn gericht op decorum en gaan ten koste van hun karakter. “Alle eenvoud en variatie van karakter worden verbannen uit de vrouwelijke wereld” (Wollstonecraft, 123).

Zoals ik heb laten zien in dit essay geldt deze opmerking evenzeer voor de ambitieuze, werkende, winnende vrouw die naar voren komt in de *self-help* boeken van de hedendaagse *corporate feminists*. Het is dan ook belangrijk om de 18de-eeuwse *conduct literature* waartegen Wollstonecraft zich verzette te blijven lezen. Daar wordt onverbloemd gezegd wat in de 21ste eeuw tussen de regels door te lezen is. Meisjes “moeten als wetmatigheid accepteren nooit iets onaangenaams te zeggen tegen degenen met wie ze spreken,” schrijft Fordyce. Terwijl jongetjes geconfronteerd moeten worden met de vraag “Met welk doel spreek je?” (*To what purpose are you talking?*), moeten meisjes zich afvragen: “Hoe komt wat je zegt over op de ander?” (*How will your discourse be received?*) (Fordyce, 109). Hoe word je gezien, wat denkt de ander van je en hoe zorg je ervoor dat je de ander niet voor het hoofd stoot? Deze vragen staan centraal in de gedragsliteratuur van zowel de 18de als de 21ste eeuw en leiden in beide genres tot wat Wollstonecraft “veinzerij” (*dissimulation*) noemt.

De “veinzerij” die Wollstonecraft veracht in *A Father's Legacy* is werkt door in *Lean In*, *Nice Girls* en *Women Who Work* met het grote verschil dat de gedragsboeken uit de 21ste eeuw worden verkocht als “feministisch”. Ik heb laten zien dat deze tak van hedendaagse *self-help* eerder schatplichtig is aan de (in onze ogen) openlijk seksistische gedragshandboeken uit de 18de eeuw. Sandberg, Frankel en Trump pleiten voor het inzetten van gedragsregels om hogerop te komen binnen een systeem van ongelijkheid met de pretentie dat deze strategie uiteindelijk grotere gelijkheid tussen mannen en vrouwen in de hand zal werken. De vrouw die naar voren komt in deze *self-help* literatuur is niet “multidimensionaal” (Trump, 2) maar altijd en overal hetzelfde. Wollstonecraft's kritiek blijft ook hier relevant:

Een deugdzame man treft geen blaam of hij nu een cholericus of een opgewekt karakter heeft, vrolijk is of serieus. Hij mag zelfverzekerd zijn op het aanmatigende af, of juist onderdanig zonder eigen wil of mening. Maar alle vrouwen worden gereduceerd, door zachtmoedigheid en volgzaamheid, tot één karakter bestaande uit inschikkelijke zachtheid en tedere meegaandheid. (Wollstonecraft, 120)

Bibliografie

- Armstrong, Nancy. 1990. *Desire and domestic fiction: A political history of the novel*. Cary: Oxford University Press
- Bilger, Audrey. 1998. *Laughing Feminism: Subversive Comedy in Frances Burney, Maria Edgeworth, and Jane Austen*. Detroit: Wayne State UP
- Bodkin, R.G. 1999. Women's Agency in Classical Economic thought: Adam Smith, Harriet Taylor Mill and J.S. Mill. *Feminist Economics* 5.1: 45-60
- Brown, Wendy. 2003. Neo-liberalism and the end of liberal democracy. *Theory & Event* 7.1: 37-59.
- Brown, Wendy. 2006. American nightmare: Neoliberalism, Neoconservatism, and De-Democratization. *Political Theory* 34.6: 690-714.
- Browne, Alice. 1987. *The Eighteenth Century Feminist Mind*. Sussex: Harvester Press
- Broadhurst, Thomas. 1810. *Advice to Young Ladies on the Improvement of the Mind and Conduct of Life*. London: Longman, Hurst, Rees and Orme.
- Dimand, Robert W., Forget, Evelyn L., & Nyland, Chris. 2004. Retrospectives: Gender in classical economics. *The Journal of Economic Perspectives* 18.1: 229-240
- Fordyce, James. 1767. *Sermons to Young Women*. Dublin: J. Williams; Foster, Dawn. 2016.
- Frankel, Lois P. 2018 *Nice Girls Don't Get the Corner Office*. Adviezen om te groeien in je werk. Vert. Pauline Cornelisse. Boekerij
- Gilbert, Sandra M., and Susan Gubar. 1980. *The madwoman in the attic: The woman writer and the nineteenth-century literary imagination*. New Haven: Yale University Press
- Gregory, John. 2008 [1796]. *A father's legacy to his daughters*. By Dr. Gregory. Facsimile edition. Ann Arbor: University of Michigan Text Creation Partnership
- Halifax, George Saville, Marquis. *The Lady's New-Year's Gift: or, Advice to a Daughter*. 1688. *The Works of George Saville, Marquis of Halifax*. Vol. 2. Ed. Mark N. Brown. Oxford: Clarendon P, 1989.
- Jones, Vivien. 2006. *Women in the Eighteenth Century: Constructions of Femininity*. London: Routledge
- McRobbie, A. 2013. Feminism, the family and the new "mediated" maternalism. *New Formations* 80: 119-137.
- Okin, Susan Moller. 1981. Women and the Making of the Sentimental Family. *Philosophy and Public Affairs* 11.1: 65-88
- Pujol, Michèle. 1998. *Feminism and Anti-feminism in early economic thought*. Northampton: Edward Elgar
- Poovey, Mary. 1984. *The Proper Lady and the Woman Writer: Ideology as Style in the Works of Mary Wollstonecraft, Mary Shelley, and Jane Austen*. Chicago: Chicago UP
- Rendall, Jane. 1987. *Virtue and commerce: Women in the making of Adam Smith's political economy*. *Women in Western Political Philosophy, Kant to Nietzsche*. Brighton: Wheatsheaf Books

- Rottenberg, Catherine. 2013. The Rise of Neoliberal Feminism. *Cultural Studies* 28.3: 418-437.
- Sandberg, Sheryl. 2013. *Women, Work and the Will to Lead*. New York: Alfred A. Knopf.
- Shah, Sumitra. 2006. Sexual division of labor in Adam Smith's work. *Journal of the History of Economic Thought* 28.2: 221-240
- Smith, Adam. 1982. *The Theory of Moral Sentiments*, eds. D.D. Raphael and A.L. Macfie, vol. 1 of the Glasgow Edition of the Works and Correspondence of Adam Smith. Indianapolis: Liberty Fund;
- Smith, Adam. 1981. *An inquiry into the nature and causes of the wealth of nations*. In Vol. 2 of the Glasgow Edition of the Works and Correspondence of Adam Smith, ed. R.H. Campbell and A.S. Skinner. Indianapolis: Liberty Fund
- Wollstonecraft, Mary. 2004 [1792]. *A Vindication of the Rights of Woman*. New York: Penguin Books.